

*Ніхто не зна мого раю,
І сама не знаєш,
Що витаєш надо мною,
Як зоря над гаєм.*

Це очі України, так щиро оспіваної в геніальній поезії Кобзаря, в українських народних думах і піснях.

Значне місце в монографії займає аналіз графічної творчості Шевченка 1859–1869 рр. Саме в цій царині він досягає вершин своєї майстерності, отримує звання академіка Петербурзької Академії мистецтв. Автор зазначає, що вся творчість митця є автобіографічною, Шевченко присутній у кожному творі – чи явно, чи опосередковано, адже з багатьма героями прожиті миті життя. Згадаймо сепії «У в'язниці», «Кара колодкою», «Циган», «Старець на кладовищі». Навіть у невідомих пейзажах Мангшлаку, як писав Куліш, «душа Тарасова в тих краєвидах так і сяє». У монографії подано детальний аналіз роботи «Притча про блудного сина», яка, як наголошує автор, є його геніальним творінням, що належить до видатних творів європейського мистецтва XIX століття.

В.А. Овсійчук – доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Академії мистецтв України. Серед його численних нагород і премій є найвища – Національна премія України ім. Тараса Шевченка. Своєю книгою він ще раз підтвердив це високе звання. Він написав її серцем і душею. У висновках він підкреслив, що Шевченко, його «графічні і малярські твори сприймалися як національно дорога та іконографічно близька, як і поезія, дорожочіна частка духовного життя України. Ці твори входили в щоденність українського народу, як його складова, така ж виразна і хвилююче духовна, як ікона». Своєю блискучою книгою, капітальним дослідженням вчений довів, що Шевченко-художник належить не лише Україні – а всьому людству.

Рада МИХАЙЛОВА,
кандидат історичних наук

НОВА КНИГА ГАЛИНИ СКЛЯРЕНКО
Скляренко Г. На берегах: Нотатки до українського мистецтва
XX ст. – К.: Софія, 2007. – 336 с.

У загостреній нині проблемі боротьби двох начал – «традиціоналізму», сформованого в душі додемократичних ідеологій радянського суспільства, та супротивної йому новітньої модерної позиції – Г. Скляренко є прибічницею останньої. Варто наголосити – не за модою, а саме за способом бачення, адже за світоглядом та поглядами вона завжди тяжіла до нового. На цій основі базується її новий збірник «На берегах: Нотатки до українського мистецтва XX ст.».

Збірник сформовано зі статей, написаних з 1980 по 2005 рік, російською й українською мовами, та надрукованих у таких широко знаних виданнях, як «Хроніка 2000», «Образотворче мистецтво», «Київ», «Студії мистецтвознавчі», «Родовід», та інших. Авторка розділила їх на три частини, перша з яких – «Дискусії, проблеми, тенденції» – охоплює 21 статтю, друга – «Художники» – 26 статей, третя – «Незавершений проект» – низку діалогів та інтерв'ю. Всі вони насичені фактами, виразні за сюжетами та гострі за проблематикою. Незвичності та оригінальності змістовній «композиції» книги додає те, що авторка зовсім відмовилася від ілюстративної частини, що в нашій мистецтвознавчій практиці чи не вперше. У зв'язку з цим варто зазначити, що в закордонному мистецтвознавчому бутті такі рішення щодо аналітичних робіт існують давно, вони є традиційними і по-своєму раціональними. Адже не перше десятиліття існує думка про доречність розмежування робіт аналітичних, дослідницьких, критичних та робіт альбомного типу, ілюстративних, ознайомчих, перші з яких спрямовані на осягнення предмету мистецтва через теоретичні виклади, а другі – через зорове відтворення.

Українське мистецтво у викладі Галини Скляренко постає не тільки у своїй багатозначності, історичній проблематичності та національній своєрідності, а в безлічі окремих людських життєписів та водночас спільній долі митців як представників єдиного народу. За змістом статті, запропоновані автором, є, по суті, конспектом монографії, адже вони порушують найактуальніші питання сучасного мистецтва, проблеми численних, часто незбагнених для пересічного спостерігача явищ багатомірною мистецького життя. Однак, зважаючи на те, що ми є його постійною частиною, опиняючись у вирі сучасних подій, культурно-мистецькі явища стосуються практично кожного з нас. Це відбувається незалежно від того, усвідомлює це конкретний реципієнт чи ні. Адже мистецтво як «кришталевий дзвін» відгукується на рухи «соціальних» та «політичних» вітрів, визначаючи духовні коливання суспільно-громадської думки, стан суспільства в цілому. Своєчасне відчуття та розуміння цих коливань може дати прогноз і на далеке, і на близьке майбутнє, причому не лише духовне, а й політичне: історія це доводила неодноразово.

У притаманній Г. Скляренко авторській манері для всіх статей характерні серйозність постановки питань, глибока змістовність і насиченість матеріалу, а також критичність, причому авторка, як завжди, проявляє й неабияку професійну обізнаність, і здатність проаналізувати й оцінити загальне явище, конкретну ситуацію, «особливий випадок» – прецедент. У формуванні та викладі свого ставлення як фахівця вона не тільки здатна порушити широке коло проблем та визначити серед них низку принципово важливих і провідних, а й водночас широко представити мистецтвознавчу тему. Наприклад, вічно актуальне й нагальне питання про зміст мистецтвознавчої ідіоми «українське мистецтво» автор поєднує з низкою суміжних питань, як-от про періодизацію українського мистецтва ХХ ст., часові рамки виникнення та існування української образотворчості ХХ ст., «національну географію», українську «геокультурність», «український простір», «культурні території», поняття «українського художника», «національної форми», «національного колориту». Такі питання є на часі, вони формують не тільки нові підходи до визначень та характеристик мистецького сьогодення, а й по-новому розкривають можливості виникнення та застосування сучасного наукового інструментарію та мистецтвознавчої термінології, що в кінцевому підсумку істотно впливає на рівень змістового та ідейного ряду сучасного вітчизняного мистецтвознавства. Підкреслимо, що такі речі належать до найактуальніших, а крім того, вони є особливо «рухомими» і потребують постійного перегляду та переоцінок, аналізу, переосмислення, обговорень у пресі. Здатність відстоювати професійні погляди Г. Скляренко доводила неодноразово, в тому числі й у гострих газетно-журнальних дискусіях про новітнє мистецтво та його українські виміри, що точилися на початку 1990-х років. Вона сміливо висловлювала нові для вітчизняної критики думки, внаслідок чого ставала об'єктом нападів як з боку представників старої радянської критики, так і з боку нової націонал-кон'юнктурної формації дописувачів.

У широкому культурологічному контексті авторка акцентує увагу на тому, що мистецтво, при всій притаманній йому внутрішній іманентності проблематики, завжди розвивалося у зв'язку з розвитком суспільства. Для українського мистецтва саме це є сьогодні на часі. Вітчизняне мистецтво окреслює своє нове місце в новій культурі. Галину Скляренко цікавить рецепція з боку українських митців фольклору й етнографії, археологічних та архітектурних пам'яток, художницька рефлексія щодо проблем екології, релігії, давньої та нової історії, політичного життя. Відтак зазначимо, що Г. Скляренко вперше описує низку явищ останніх десятиліть, серед яких немало таких, що все ще не отримали в сучасній практиці наукової оцінки. Це, зокрема, оцінка авангарду як предтечі тоталітаризму, міркування про соцреалізм та його «найрадикальніші» риси, подекуди позбавлені етики, розгляд українського мистецтва через призму колоніальної культури, модель якої ще не визначена сучасною гуманітарною думкою, і багато іншого.

По-новому авторка інтерпретує і творчість відомих авторів, знаходячи для кожного з них місце в загальному процесі творення художньої культури ХХ–ХХІ ст. Варто відзначити, що, попри подекуди незвично прями, навіть «жорсткі» інтонації, в її інтерпретаціях немає перебільшень, її позиція критична, але виважена, розсудлива. В її вдумливих нарисах про визначних новітніх митців помітна не тільки непідробна увага та небайдужість до їх творчого шляху, а й прагнення максимально за-

нуритись у їх світ та досягнути головне й неповторне у творчості кожного, кого вона відзначає або згадує в роздумах.

«Амплітуда» актуальних мистецьких та мистецтвознавчих питань у збірнику Г. Скляренко сягає від питань суто теоретичних (наприклад, залежність і заміненість образотворчого та візуального в сучасному мистецтві) до ретроспекцій (переоцінка художнього досвіду сучасними митцями, проблема українсько-російських та українсько-німецьких зв'язків), оглядів (тема фольклору в українському мистецтві ХХ ст., тема соцреалізму та його наслідків), наукових есеїв (тема провінції, тема від'їзду-вигнання, тема великих ілюзій), нарисів (український андеграунд). Лейтмотивом її статей є думка про необхідність фахових та громадських обговорень, зокрема питань про те, коли розпочався і коли завершився перший період історії українського мистецтва ХХ ст. і що варто вважати за наступний.

Наголосимо, що в наш час, коли вагомість аналітики зростає практично в усіх галузях та ділянках виробничої та суспільно-громадської практики, для мистецтвознавчої науки сфера критичного аналізу є традиційною і вкрай необхідною, власне, рушійною, провідною формою узагальнень та підсумкових визначень. Ця діяльність вимагає особливо високого рівня, навіть спеціальної кваліфікації, яку, без будь-якого перебільшення, демонструє Г. Скляренко. Додамо також, що її критичні розвідки часто є цікавішими, ніж самі твори мистецтва, про які там ідеться, а пояснення щодо явищ, які їх породили, – суттєво вагомішими, ніж її власні розробки навіть кількарічної давності.

Відтак наголосимо на тому, що подібний феномен прямо залежить від позиції автора та його особистості. В цьому плані книга Г. Скляренко займає серед сучасних мистецтвознавчих творів особливе місце: вона поєднує наукові мистецтвознавчі розробки з яскравістю та влучністю вислову. Завдяки володінню всіма засобами професійного інструментарію вона доводить мистецтвознавчий аналітичний текст до рівня літературного твору. Її авторська манера проста, хоча й подекуди відверто суб'єктивна та іронічна.

Професійному баченню Г. Скляренко притаманна широта поглядів. Вона вільно оперує філософськими категоріями та поняттями, мистецтвознавчою термінологією, історичними фактами, демонструє знання з літератури й літературознавства, цитуючи та посилаючись, зокрема, на Ю. Хаберманса, В. Хлебникова, Г. Сквороду, Ф. Віммера, С. Мрожека, Д. Чижевського, Лесю Українку, Ліну Костенко, Є. Маланюка, Ф. Прокоповича, З. Гізеля, М. Хвильового, І. Франка, Соломію Павличко, К. Гірца, Д. Гайєра, Г. Грабовича, В. Стуса і багатьох інших. Її історичні екскурси до мистецтва Греції, Риму, Візантії, Скіфії, Русі, Росії XVII–XVIII ст., Німеччини, Франції, народного мистецтва не тільки насичують текст науковими порівняннями, а й надають йому різноманітності й образності. На жаль, до книжки не увійшла жодна з блискуче написаних Галиною Яківною рецензій та оглядів виставок: можливо, вони стануть матеріалом для її наступного збірника.

Насамкінець зазначимо, що поява особистості в науці, якою, безперечно, є Галина Скляренко, – це феномен, який формується багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами: задатки, здібності, вміння працювати над собою і багато іншого. Професія науковця завжди вимагала істотних внесків – і суспільства, і самої особистості, знову ж таки, і духовних, і матеріальних. Національна мистецтвознавча школа нагально потребує особистостей, виховати й зростити яких (за умови докладання індивідуумом особистих зусиль) може особливе середовище фахівців, однодумців, відданого справі колективу. Досі найактивніше таку роль відігравала академічна система, яка нині перебуває в досить двоїстому стані через невизначеність свого майбуття.

Характеризуючи доробок Галини Скляренко за останні 15 років, мусимо віднести авторку книги до тих українських мистецтвознавців, які вдало сполучають академічну точність та прискіпливість, теоретичну ґрунтовність, історичну ерудицію і гостроту критичного аналізу – сукупність якостей, чи не найбільш потрібних сучасній гуманітарній науці.